

TÁLIM PROCESSI MOTIVLERI HÁM OLARDI TOPARLARǴA AJRATIW

Guzerbaev Asilbek

Berdaq atındaǵı QMU oqıtıwshısı.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.13895037>

Anotatsiya. Bul maqalada tálim sistemasin joqari dárejege kóteriw ushin talabalarda ańlatılǵan, joqari kórsetkishli, indikator ózgeshelikli oqıw motivi hám motivatsiyani qalıplestiriw haqqında sóz etilgen.

Gilt sózler: motiv, tálim sistemasi, indikator, oqıw, sotsial psixologiya.

МОТИВЫ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА И ИХ КЛАССИФИКАЦИЯ НА ГРУППЫ.

Аннотация. В целях поднятия системы образования на более высокий уровень в данной статье речь идет о формировании мотивации и мотивации обучающихся.

Ключевые слова: мотивация, образовательный процесс, показатель, поток, социальная психология.

MOTIVES OF THE EDUCATIONAL PROCESS AND THEIR CLASSIFICATION INTO GROUPS

Abstract. In order to raise the educational system to a higher level, this article is about the formation of motivation and motivation of the students.

Key words: motivation, educational process, indicator, flow, social psychology.

Oqıwshınıń ózi úyrenip atırǵan ob`ekt penen orınlawǵa qaratılǵan bolsa, olardıń biliw motivleri dep ataw múmkin. Eger oqıw xızmeti oqıw protsesinde túrli insanlar menen tuwrı qarım-qatnasqa baǵdarlangan bolsa, sotsiallıq motivler júzege keledi.

Basqasha qılıp aytqanda, ayırım waqıtları oqıwshılarda biliw protsesi, qalǵanlarında basqalar menen qarım-qatnasta bolıw oqıw xızmetin motivlestirip turadı.

A.K.Markova motivlerdi eki úlken toparǵa ajratadı.

1. Oqıw xızmeti mazmunı hám onı orınlaw menen baylanıshlı biliw motivleri
2. Oqıwshınıń basqa insanlar menen ózara sotsial motivleri.

Bul motiv túrleri sotsial psixologiyada keńnen úyreniledi. Psixologlar tárepinen oqıw motivatsiyasınıń unamlı hám unamsız tárepleri barlıǵı aytıp ótilgen. Unamlı motivler oqıwshı tárepten eger oqımasa, kewilsizlik, qolaysızlıqlar júzege keliwi menen payda bolatuǵın sanalı úndewshiler. Unamlı motivler oqıw menen birge baylanıshlı sotsiallıq áhmiyetke iye wazıypasın orınlaw, áwmetke erisiw, bilim alıwdıń jańa usılların ózlestirip alıw, átiraptaǵılar menen jaqsı

qarım-qatnasta bolıw. Motivlerdiń jáne bir ózgesheligi onıń júzege keliwi tezligi hám qushi menen xarakterlenedi. Bul ózgeshelik oqıwshı qansha waqıt dawamında sol motiv tárepinen úndewshi oqıw xızmeti menen shuǵıllanıwında sáwlelenedi. Oqıwshınıń dıqqat orayında oqıw motivlarınıń júzege keliw formaları turıwı kerek. Bul tiykarda oqıtıwshı oqıwshı xızmetiniń motivları haqqında dáslepki túsinikke iye bolıwı kerek. Odan keyin motivlardıń ishki ózgeshelikleri unamsız modallıqqa iye bolǵan kewilsizlikten qashıw sıyaqlı turaqlı motivlarǵa itibar qaratıwımız kerek.

Psixologiyalıq maǵlıwmatlar boyınsha, hár qanday xızmet belgili motivlar tásirinde júzege keledi hám jeterli shárt- sharayatlar jaratılǵanda ámelge asadı. Sonıń ushın da tálim protsesinde ózlestiriw, bilimlerdi iyelew hám úyreniwdi ámelge asırıwdı támiyinlew ushın oqıwshılarda oqıw motivleri bolıw shárt. Biliw motivleri shaxstıń(sub`ekttiń)psixologiyalıq maqset qoyıw sıyaqlı, yaǵnıy belgilengen maqsette qararǵa keliwde, bilim hám kónlikpelerdi iyelewge baǵdarlanadı.

Ádette bunday túrles motivler teoriyalıq maǵlıwmatlardıń kórsetiliwinshe, sırtqı hám ishki motivler dep atalıp, belgili topardı payda etedi.

Sırtqı motivler jazalaw, xoshametlew, talap qılıw, toparlıq kúsh kórsetiw, niet qılıw, arzu-tilek sıyaqlı qozdırıwshılar tásirinde júzege keledi. Ulardıń hámmesi úzliksiz oqıw maqsetine baylanıslı sırtqı faktorlar, sebepler bolıp esaplanadı. Bunday jaǵdayda bilimler hám tájriybe basqa áhmiyetli(jetekshi)maqsetlerdi ámelge asırıwdı támiyinlew wazıypasın atqaradı(unamsız jaǵday hám keshirmeler, qolaysız jaǵdaydan qashıw, sotsiallıq yamasa shaxsiy áwmetsizlikten qashıw, áwmetsizlikke erisiw maqseti barlıǵı h.t.b.). Bul türdegi sırtqı motivler tásirinde tálim protsesinde bilim hám kónlikpelerdi iyelewde qıyınshılıqlar kelip shıǵadı hám olar tiykarǵı maqsetti asırıwda tosqınlıq qıladı. Mısalı, kishi mektep jasındaǵı oqıwshılardıń tiykarǵı maqseti oqıw emes, bálkim kóbirek oyın xızmetine meyiligi. Belgili jaǵdayda oqıtıwshınıń oqıwǵa olardı qatnastırıw qalewi oyın maqsetiniń ámelge asırıwına kesent beriwı múmkin, biraq buǵan talap, dálil jetispeydi.

Insannıń motivleri dúzilisin, olardıń tiykarǵı funktsional mexanizmleri hámde qalıplesiw protsessine baǵdarlawdıń strategiyalıq rejesin islep shıǵıw mashqalasın psixologiyalıq tárepinen túsendiriw ushın balanıń psixikalıq rawajlanıwın taliqlawǵa ózine tán ráwishte taktikalıq jandasiw maqul.

Batis mámleketleri hámde AQSh psixologları arasında «biologiyalıq iqtıyajlar tiykarında insan motivler jatadı» degen qararlar jiyindisi B. Damelldiń pikirinshe, toqımada payda bolǵan iqtıyajlar qozǵatıwshısınıń tiykarǵı deregi esaplanadı. Usı ideya júzesinen oylaw júritken Danlep «qozǵalıw biologiyalıq toqımalarından shetke shıqmadı» degen pikirge qatti isenedi. Eki-úsh jaslı balanıń motivleri dúzilisi kristallashmaǵan amorflıǵı menen, sonıń menen birge, olardıń qatıy ierarxiyasi joqlıǵı menen xarakterleniwı payda boladı.

Bala shaxsina baylanisli motivler dizimi bir qatar motivler jiyindisin sáwlelendiriwshi, óz-ara bir-biri menen tosinnan orin almsip turiw ózgesheligine iye. Motivlerdi óz-ara orin almasiw protsessinde aniq ańlasiw dárejesindegi qadaǵalaw dizimine boysinmaydı. S.L. Rubinshteyn balalıq dáwiriniń motivlerine tómendegishe psixologiyalıq xarakteristika beredi: «Tikkeley balaǵa tásir etiwshi hár bir qozǵatiwshi erte balalıq dáwirinde onıń ósiwinde húkimranlıq qiladi. Ondaǵı ishki motivler eli bekkem emes, sonıń ushin hár qiyli jaǵdayda bala basqa qozǵatiwshisi húkimranlıǵına qaram bolip qaliwi múmkin. Sol tiykarinan turaqlı, kúshsiz, tártipsiz motivler sonday qatti-háreketlerge baylanisli. Avtor jaǵdaydıń stixiyalı táhiri haqqında oy-pikir júritip, ol balalıq beiqtiyar umtiliwiniń minez-qulqına tásirin kórsetip turiwin aytadı. Insan xizmetiniń nátiyjelligin asiriw haqqındaǵı psixologiyalıq usıldıń rolin L.S.Slavina III-IV klass oqıwshılarında tájiriybe joli menen dálillep berdi.

L.S.Slavina quramalı hám uzaq dawam etetuǵın xizmetlerin taliqlaw waqtında onı ózbetinshe hám ápiwayı quramalı bóleklerge ajiratıp shıǵadı hámde olardıń hár birin ayırıqsha qadaǵalaw kerek, onı ózbetinshe xizmet strukturasınıń rawajlanıwı nátiyjesinde ǵana motivler dúzilisiniń rawajlanıwı kórinedi. Avtordıń pikirine qaraǵanda, minez-qulıqtıń belgili maqsetke boysındırıwshi kishi mektep jasınıń pirovard basqishında ámelge asirilip, usı basqış iqtıyariy minez-qulıq qalıplesiw baslanǵısh dáwiri bolip esaplanadı. Joqarı klass oqıwshılarınıń jetekshi xızmet kórsetettuǵın tarawı mektep bolıp qaladı. Joqarı klass bolǵanı ushın oǵan degen qosımsha juwapkershilik qosıladı, onıń aldına quramalı máseleler qoyılıp, odan kóbirek talap etip baslaydı, biraq huqıqları boyınsha ol muǵallimlerden, mektep basshılıǵınan ǵárezli boladı. Ol muǵallimlerdiń hámme talapların orınlawı shart bolıp, kritikalaw huqıqına iye emes boladı.

Oqıwshınıń mektepke degen ishki pózitsiyası okıtıw protsessinen, pedagoglar, klasslasları hám sotsiallıq katnastan qıraladı. Onıń mektepke degen qatnası ósip baratırǵan sanası menen xarakterlenedi. Qızıǵıwshılıqlar dógeregi mektep sheǵarasınan ótip baslaydı. Mekteptegi dúnya tek ǵana waqtınsha, belgili sheǵaralanǵan áhmiyetke iye. Joqarı klass óqıwshısı ele mektep qaramaǵında bolsada, ol ushın referent(úlgı) toparlar mektepten tısqarıda boladı. Joqarı klass oqıwshılarınıń oqıw xızmeti óziniń ózgesheliklerine iye- oqıw hám kásiplik, olar jigit hám qızlardıń kásiplik hám shaxsiy umtılıwların ámelge asırıwshı esaplanadı. Joqarı klass oqıwshılarında jetekshi motivlerdi óz jolın belgilew hám ǵaressiz ómirge tayarlıq, keyingi tálim alıw menen ózin ózi rawajlandırıw quraydı. Bul motivler shaxsiy mazmunǵa iye bolıp ámelde kórinip baslaydı. Oqıwshılarda teoriyalıq mashqalalarǵa, biliw hám oqıwǵa, oqıwteoriyalıq mashqalalardı erkin izlewge qızıǵıwshılıq payda boladı[32]. Oqıw xızmeti oqıw protsessi hám onıń nátiyjeligi ushın tańlaw hám juwapkershilik qasiyetlerin payda etedi. Mekteptegi oqıw

mektepten tısqarı qosımsha ózin ózi rawajlandırıw menen bekkemlenedi. Zamanagóy oqıwshılardıń baslı mashqalası bolıp olardıń taza kollektivke sotsial-psixologiyalıq adaptatsiyası esaplanadı. Xázirgi waqıtta ulıwma bilim beriw mekteplerinde hár qıylı klasslar hám mekteplerden jıynalǵan oqıwshılarda ushıraydı. Taza klassta bahalawdıń ózine tán kriteriyaları boladı.

Psixologlar usınıń menen baylanıslı oqıwshılardıń sanası hám minez-qulqında ózgerislerdi anıqlaydı. Sonday-aq ózin ózi ańlawda, ózleriniń tiykarǵı bastan keshiriwlerindegi ózgerislerde joqarı klass oqıwshılarında oqıw protsessii normal ótiw ushın qıyınshılıqlar tuwdıradı[30]. Basqa joqarı klass oqıwshıları ushın keleshegi menen baylanıslı mashqala aktual esaplanadı. Ayırım oqıwshılarda kúshli aktivlik baqlanıp, olarda oqıw ekinshi orınǵa túsip qaladı, al birinshi orındı oqıw menen baylanıslı emes xızmettiń har qıylı túrleri iyeleydi (qarım-qatnas, sport, hár qıylı tayarlıqlar kursı).

Bul dáwir joqarı klass oqıwshılarında pózitiv áhmiyetke iye. Shaxsiy hám sotsiallıq óz jolın belgilew wazıypaları ayrıqsha dáwirdi quraydı, bul waqıt dawamında oqıwshılar belgili waqıtqa shekem hesh birinde tóktap qalmastan hár qıylı sotsial rol'lerge kirip kóriwge umtıladı.

Sharayatlarga maslasıwda turmıslıq tájriybe toplanadı hám ózi, dúnya haqqındaǵı qıyalları elede real túske aylanadı. Bul dáwirde muǵallım hám oqıwshı ortasındaǵı qarım-qatnas quramalı bolıp baslaydı. «İdeal muǵallım» obrazında birinshi orınǵa onıń individual insaniy qasiyetleri shıǵadı-túsiniwshilik qabiliyeti, múnásibetlerdiń ashıqlıǵı, yaǵnıy muǵallımdı olar dos sıpatında kórgisi keledi. Ekinshi orında, muǵallımniń kásiplik biliminiń tereńligin, biliminiń hám oqıtıw usılınıń dárejesi, úshinshi - ádil basqarıwdı biliw qasiyetleri iyeleydi. Joqarı klass oqıwshılarında muǵallım menen oqıwshı ortasındaǵı qarım-qatnas tek ǵana bir birin túsiniwde hám bir birine degen húrmette qurılıwı múmkin. Qarım-qatnastıń dáslepki formaları qarım-qatnas qurıwdı qıyınlastıradı, olardı muǵallımnen uzaqlastıradı hám negativizmdi payda etedi. Sonday eken, pedagogtıń wazıypası, rawajlanıwdıń hár basqışında sáykes keletuǵın motivler tańlap biliw shart.

Úyreniwshiniń sanalı dárejede bolıwı, birinshiden, mexanikalıq yadlaw ornına oqıw mazmunın biliw, bul oqıw motivi menen baylanıslı. Oqıwdıń sanalı túrde bolıwı úyreniwshige shaxsiy áhmiyetke qanday dárejede iye ekenligi menen belgilenedi.

REFERENCES

1. Guzerbaev A. RESEARCH METHODS OF PROFESSIONAL PEDAGOGY //Modern Science and Research. – 2023. – T. 2. – №. 12. – C. 306-310.

2. Гузєрбаєв А. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ВОПРОСЫ ИЗУЧЕНИЯ ДУХОВНО-МИРОВОЗЗРЕНЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ МОЛОДЕЖИ //GOLDEN BRAIN. – 2023. – Т. 1. – №. 11. – С. 346-349.
3. Guzerbaev A. STUDIES OF THE PROBLEMS OF READING MOTIVES IN PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL LITERATURE //Modern Science and Research. – 2024. – Т. 3. – №. 2. – С. 4-7.
4. Abaevich G. A. RESEARCH METHODS OF PROFESSIONAL PEDAGOGY. – 2023.
5. Rustamxojaevna K. K., Yusupbayevna T. Z. Electronic and distance learning technologies in higher education //International Journal of Pedagogics. – 2023. – Т. 3. – №. 01. – С. 14-18.
6. Turumbetova Z. Y., Xudaybergenova S. ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ И ИГРЫ В ПРОЦЕССЕ РАЗВИТИЯ РЕБЕНКА //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 12. – С. 178-182.
7. Turumbetova Z. Y., Tolibayeva Z. B. PROBLEMS OF CHOOSING A PROFESSION IN ADOLESCENCE //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 938-941.
8. Turumbetova Z. Y., Xudaybergenova S. ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ И ИГРЫ В ПРОЦЕССЕ РАЗВИТИЯ РЕБЕНКА //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 12. – С. 178-182.
9. Turumbetova Z. Y., Ismailova X. X. AGGRESSIVE BEHAVIOR OF PRESCHOOL CHILDREN //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 934-937.
10. Turumbetova Z., Abdiraxmanova D. INFLUENCE OF THE SOCIAL ENVIRONMENT ON THE BEHAVIOR OF PRESCHOOL CHILDREN //Modern Science and Research. – 2024. – Т. 3. – №. 5. – С. 1196-1199.
11. Turumbetova Z., Dauletmuratova K. PEDAGOGIKAL PSYCHOLOGIKAL FEATURES OF THE INFLUENCE ON THE BEHAVIOR OF PRESCHOOL CHILDREN //Modern Science and Research. – 2024. – Т. 3. – №. 1. – С. 848-854.